

MÜASİR AZƏRBAYCAN ELMİ XALQ CÜMHURİYYƏTİ TƏHSİLİNİN DAVAMIDIR

Abutalıb Turabov

Quba şəhərində "Soyqırımı Memorial Kompleksi"nin Elmi araşdırmalar, ekspozisiya və fond şöbəsinin mütəxəssisi

Email: abuturabov1333@gmail.com

Səh.: 141-143

Açar sözlər: AXC, məktəb, elm, inkişaf, Heydər Əliyev

1917-ci ildə Çar Rusiyasında baş vermiş inqilabdan sonra yeni situasiyanın fonunda Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranması üçün ictimai-siyasi əsaslar formalaşdı. Çar Rusiyasında baş verən hadisələr nəticəsində Cənubi Qafqazdan Rusiyanın Müəssislər Məclisinə seçilən deputatlar Petroqrada və Moskvaya gedə bilmədilər. Onlar 1918-ci il fevralın 14-də Tiflisdə Zaqafqaziyanın ali hakimiyyət orqanı olan Zaqafqaziya Seymini, başqa sözlə, Zaqafqaziya Parlamentini yaratdılar. Zaqafqaziya Seymində Müsəlman fraksiyasını Müəssislər Məclisinə seçkilər zamanı Azərbaycanın, habelə bütün Cənubi Qafqazın bir milyondan çox türk-müsəlman seçicisinin səsini qazanmış 44 deputat təmsil edirdi. Seymin Müsəlman fraksiyası faktiki olaraq Zaqafqaziya Müsəlman Şurası, daha doğrusu, Zaqafqaziya Müsəlman Parlamenti funksiyasını yerinə yetirirdi. Qurumun ən aktiv üzvləri olan Azərbaycan nümayəndələri 1918-ci il aprelin 9-da Zaqafqaziya Seyminin - Zaqafqaziyanın müstəqilliyini elan etdilər və Birləşmiş Zaqafqaziya Cümhuriyyəti yaradıldı. Bununla belə, istər daxili, istərsə də xarici siyasət sahəsində kəskin ziddiyyətlərin ortaya çıxması Zaqafqaziya Seymini dağıtdı və mayın 25-də gürcü nümayəndələr, mayın 27-də Müsəlman fraksiyası Seymdən ayrıldıqlarını bəyan etdilər. Zaqafqaziya Müsəlman Şurasının ayrıca iclasında isə Azərbaycanın müstəqilliyinin elan olunması qərarı verildi. 1918-ci il mayın 27-də keçirilən həmin iclasda Azərbaycan Milli Şurasının Rəyasət Heyəti və sədri seçildi. [6. səh 7-9]

Məhəmməd Əmin Rəsulzadə Milli Şuranın sədri oldu. Mayın 28-də Həsən bəy Ağayevin sədrliyi ilə Azərbaycan Milli Şurasının tarixi iclası keçirildi. İclasda Azərbaycanın İstiqlal Bəyannaməsi qəbul edildi və 1918-ci ildə Azərbaycan xalqının ictimai, siyasi, mədəni düşüncəsinin məhsulu olaraq Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti (AXC) yarandı. Qeyd etmək lazımdır ki, AXC dövrü Azərbaycanın beş minillik dövlətçilik tarixində xüsusi bir dövrdür.

AXC yarandığı gündən xalqın maariflənməsinə də önəm verirdi. Cümhuriyyət qurucuları yaxşı bilirdilər ki, təhsil xalqın və dövlətin taleyində ciddi əhəmiyyət daşıyır. Hələ vaxtı ilə M.Ə.Rəsulzadə elmsizliyi "böyük və dəvəsi tapılmayan dərd" hesab edir, "millətin millət olması üçün onun elmi, təhsili və mədəniyyəti olmalıdır", - deyirdi.

Xalq təhsili və maarifləndirmə üzrə ilk nazirlik Azərbaycanda Xalq Maarifi Nazirliyi 1918-ci il may ayının 28-də Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin hökuməti tərəfindən təsis edilmişdir. Nazirlər Şurasının qərarı ilə 30 iyun 1918-ci ildə üç şöbədə ibarət strukturu təsdiqləndi. Xalq təhsili sahəsində ilk önəmli tədbir məktəblərin milliləşdirilməsi oldu. Bu, təhsilin doğma Azərbaycan türk dilinə keçirilməsi idi. Bununla da ilk dəfə olaraq azərbaycanlı uşaqların doğma dildə təhsil alma hüququ qanuniləşdirildi. Xalq Maarifi Nazirliyi 1919-1920-ci il tədris ilinin əvvəlindən Ali ibtidai məktəblərin bütün siniflərinin və orta tədris məktəblərinin üç sinifinin milliləşdirilməsini qərara aldı. [3. səh.11-12] 1918-ci il 7 sentyabr fərmanı ilə bütün Ali ibtidai məktəblərdə qeyri-müsəlman tələbələr üçün dini və onların ana dili tədrisi tətbiq edildi. Bu təlimlərin tədrisi üzrə xərcləri dövlət öz üzərinə götürmüşdü.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Hökuməti Tiflisdən Gəncəyə köçdükdən sonra 30 iyun tarixində hökumətin qərarı ilə XMN-nə nazirliyin ştat cədvəlini müəyyənləşdirmək və Əsasnaməsini hazırlayıb Hökumətə təqdim etməyi tapşırırdı. 1918-ci il avqustun 2-də Xalq Maarifi Naziri tərəfindən hazırlanmış Əsasnamə baxılmaq və təsdiq üçün Hökumətə təqdim olundu. Əsasnaməyə görə, XMN-nin ştatı nazirdən, nazir müavinindən, naziryanı şuradan, məktəbləri idarə etmək üçün ali və orta təhsil, ixtisas təhsili sahələri üzrə üç şöbədə ibarət təsdiqləndi.

Xalq Maarif Naziri yəhudi məktəblərinin rəhbəri Y.Baysband və

F.Şapiroyanın təşkil etdikləri, yəhudi xalqının tarixi və yəhudi ədəbiyyatının tarixi kurslarına dinləyicilər yazdırmağa icazə verdi. Dərslər 20 oktyabr 1918-ci ildə başladı. 1918-ci ilin oktyabr ayında Yəhudi Milli Şurasının nəzdində fəaliyyət göstərən məktəblərdə 700 nəfər təhsil alır, 24 müəllim çalışırdı. Azərbaycan dövləti tərəfindən alman koloniyalarında fəaliyyət göstərən məktəblər də dəstəklənirdi.

Bakıda məktəb binaları dəhşətli vəziyyətdə idi. Onların çoxu ya tamamilən dağıdılmış, ya da əsaslı təmir tələb olunacaq qədər bərbad idi. Hökumət Bakı şəhər ibtidai məktəblərində məktəb-sanitar nəzarətinin təşkil edilməsi üçün müəyyən vəsait ayırmışdır.

Xalq maarifi naziri N.Yusifbəyli 1918-ci il dekabrın 31-də Azərbaycan qubernatorlarına göndərdiyi məktubda göstərirdi ki, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətində maarif sahəsində qarşıda çox böyük və çətin vəzifələr durur. Nazirlik yeni məktəblər, müəllim kursları açmaq, təhsil sahəsində ölkəni mümkün qədər qısa müddətdə lazımı səviyyəyə qaldırmaq üçün bütün qüvvələri səfərbərliyə aldı. Məktubda qeyd edilirdi ki, indiki zamanda yalnız yüksək maarifə malik olan xalq tərəqqi edə bilər.

Cümhuriyyət Hökumətinin həyata keçirdiyi tədbirlər nəticəsində artıq 1919-cu ilin əvvəllərində Azərbaycanda dövlət hesabına 23 orta ixtisas təhsili məktəbi və 637 ibtidai məktəb fəaliyyət göstərirdi.

Azərbaycan Cümhuriyyəti Hökumətinin və Xalq Maarifi Nazirliyinin təhsil sahəsində qarşısında duran ən ümdə vəzifələrdən biri də ölkədə ali təhsilin təşkili və ali təhsilli kadrların hazırlanması idi. Cümhuriyyət Hökumətinin fəaliyyət göstərdiyi qısa müddətdə Azərbaycanda üç ali təhsil ocağının - Bakı Dövlət Universitetinin, Əkinçilik İnstitutunun və Dövlət Konservatoriyasının təsis edilməsi barədə məsələ qaldırılmışdı. Onlardan yalnız birini - Bakı Dövlət Universitetinin açılışını reallaşdırmaq mümkün oldu. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Parlamenti 1919-cu il sentyabrın 1-də "Bakı Dövlət Universitetinin təsis haqqında" qanun qəbul etdi. [4. səh. 256] 1919-cu il noyabrın 15-də Bakı Dövlət Universitetinin auditoriyalarında ilk mühazirələr oxundu. Parlamentin 1919-cu il 1 sentyabr tarixli qərarı əsasında XMN-nin xətti ilə 100 nəfər azərbaycanlı gənc dövlət hesabına xarici ölkələrin ali məktəblərində təhsil almağa göndərilmişdir.

Cümhuriyyət Hökumətinin həyata keçirdiyi mühüm tədbirlərdən biri də məhz yaşlıların savadlandırılması idi. Bu məqsədlə 1919-cu ilin noyabrında Bakıda azərbaycanlı fəhlələr üçün texniki axşam kursları açıldı. Bu kurslarda 200 nəfərə yaxın azərbaycanlı fəhlə peşə təhsili alırdı. Xalq Maarifi Nazirliyi bu kursların işinə yaxından kömək göstərirdi. Azərbaycan Cümhuriyyəti Xalq Maarifi Nazirliyi ölkədə maarifin inkişafı üçün geniş tədbirlər planı hazırlamış, həmin plan Azərbaycan Hökuməti tərəfindən bəyənilmiş və onun həyata keçirilməsinə razılıq verilmişdi. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Hökumətinin cəmi 23 aylıq fəaliyyəti dövründə təhsil sahəsində həyata keçirdiyi tədbirlər sonralar Azərbaycanda xalq maarifinin təşkili və inkişafına mühüm kömək göstərdi.

Azərbaycanın qəzalarında yaşayan sakinlərin təhsil alması da öndə duran problemlərdən biri idi. Bu məqsədlə 1919-cu il sent-

yabrın 15-dən Gəncə, Şuşa, Şəki, Zaqatala və Qazaxda yaşlılar üçün Azərbaycan dilini öyrədən xüsusi kurslar açıldı. [5. səh. 141]

Həmin dövrdə Azərbaycanda 666 məktəb mövcud idi ki, bunlardan 54-ü Quba qəzasının payına düşürdü. [1. səh. 162] Xalq təhsilini milli zəmin üzərində yenidən qurmaq üçün ixtisaslı müəllim kadrlarına və dərs vəsaitlərinə böyük ehtiyac vardı. Maarif Nazirliyinin göstərişi ilə qəza müfəttişləri məktəblərin təmiri və tikilməsi, dağıdılmış məktəblərin bərpası, həmçinin onların dərs ləvazimatı ilə təmini məqsədilə tələb olunan vəsait haqqında məlumatlar təqdim edirdilər.

Xalq Cümhuriyyətinin varisi olan müasir Azərbaycanımızda da təhsilə göstərilən diqqət və qayğı ən yüksək səviyyədədir. Həqiqətən, ölkəmizdə təhsilin inkişafına böyük diqqət mövcuddur. "Cəmiyyət təhsilsiz inkişaf edə bilməz" – bu sözlər Ulu öndər Heydər Əliyevə məxsusdur. Ümummilli liderimiz daim təhsilə qayğı ilə yanaşır, onun əhəmiyyətini vurğulayırdı. Məhz Ulu öndərin rəhbərliyi ilə təhsil sistemində islahatların əsasını təşkil edən mühüm sərəncamlar, fərmanlar imzalanmışdır. Azərbaycan təhsilinin milli tariximizdə coşğun yüksəlişi, əsl intibah illəri kimi daxil olan ilk mərhələsi Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərliyinin birinci dövrünə təsadüf edir.

Azərbaycan xalqının Ümummilli lideri Heydər Əliyev vurğulayırdı ki, müsəlman Şərqişində ilk demokratik cümhuriyyətin məhz Azərbaycanda yaranması xalqımızın o dövrdə – XIX əsrin sonunda və XX əsrin əvvəllərində milli müstəqillik, azadlıq duyğuları ilə yaşaması ilə bağlıdır: "O illərdə xalqımızın qabaqcıl şəxsiyyətləri, mütəfəkkir adamları, ziyalıları xalqımızda milli azadlıq, milli müstəqillik duyğularını gücləndirmiş, milli dirçəliş, milli oyanış əhval-ruhiyyəsi yaymış və bunların hamısı məntiqi olaraq Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranmasına gətirib çıxarmışdır".

İkinci mərhələ cənab Heydər Əliyevin keçmiş SSRİ-nin ali rəhbərliyində çalışdığı 1982-1987-ci illəri əhatə edir. Bu o illər idi ki, digər sahələrlə yanaşı, Heydər Əliyev dövlətin bütünlükdə təhsil sistemində rəhbərlik edirdi. Hətta o illərdə Azərbaycan gənclərinin nəinki Azərbaycanda, həmçinin Azərbaycan hüduqlarından kənar da təhsil almalarına şərait yaradırdı. Hətta, tez-tez Azərbaycanlı tələbələrə də görüşür, qayğı və problemləri ilə şəxsən maraqlanırdı, onların həlli üçün bütün imkanlardan istifadə edirdi.

Üçüncü mərhələ çağdaş təhsil tariximizin ən mürəkkəb, böh-

ranlı illərini (1988-1993), tənəzzül və depressiya dövrünü əhatə edir. Bu mərhələdə Azərbaycan təhsilinə rəhbərlik edənlər onun cəmiyyətdəki rolunu düzgün qiymətləndirə bilmədilər. Təhsilin "inqilabi yolla" yenidən qurulmasına cəhd edərək, 1992-ci ildə "Təhsil qanunu" qəbul edildi.

Dördüncü mərhələ Heydər Əliyev müstəqil Azərbaycanın dünya standartlarına uyğun təhsil islahatları əsasında yeni milli təhsil quruculuğuna rəhbərliyi ilə başlanan indiki dövrü əhatə edir. [7. səh. 3]

Bu gün ölkə başçısı İlham Əliyev tərəfindən Azərbaycan təhsilində sistemli islahatlar aparılaraq Ulu öndərin təhsil siyasəti uğurla davam etdirilir. Cənab Prezidentin apardığı məqsədyönlü siyasət hər bir sahədə olduğu kimi təhsil sahəsinin də inkişafı üçün təməl olmuşdur. Hazırda təhsilimizin ayrı-ayrı sahələri deyil, bütövlükdə kompleks şəkildə inkişaf edir. Təhsil sahəsi daim dövlətimizin başçısının diqqət mərkəzindədir. İlham Əliyev qeyd edir ki, "Biz inkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsinə yaxşı bilirik. Və görürük ki, o ölkələr sözün əsl mənasında inkişaf edir ki, orada təhsilin səviyyəsi yüksəkdir. Biz çalışırıq ki, Azərbaycanda bu sahəyə daim diqqət göstərsin, praktiki tədbirlər görülsün, həm təhsil sisteminin maddi-texniki bazası güclənsin, eyni zamanda və ən önəmlisi təhsilin keyfiyyəti artsın".

Cənab Prezidentin ölkəyə rəhbərlik etdiyi illər ərzində təhsilin inkişafı ilə bağlı qarşıya qoyulmuş hədəflərdən biri də yeni ümumtəhsil məktəblərinin tikintisi, mövcud məktəblər üçün əlavə korpusların inşası, onların əsaslı təmiri, müasir avadanlıqlarla təminatı, istilik sisteminin bərpası, ümumilikdə infrastrukturun yenilənməsi oldu. Qəbul olunmuş Dövlət Proqramlarında təhsil müəssisələrinin maddi-texniki və tədris bazasının möhkəmləndirilməsini də əsas istiqamətlərdən biri kimi qeyd etmək lazımdır. Məktəblərdə əsaslı təmir-tikinti işlərinin aparılması, müasir tipli yeni təhsil ocaqlarının tikilib istifadəyə verilməsi Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramlarında öz əksini tapdı. Eyni zamanda "Azərbaycan Respublikasında ümumtəhsil məktəblərinin avadanlıqlarla təmin olunmasına dair İnkişaf Proqramı" bu sahədə təxirəsalınmaz tədbirlərin həyata keçirilməsini təmin etmiş oldu. Bölgələrin sosial-iqtisadi inkişafı sahəsində tədbirlərin davam etdirilməsini nəzərdə tutan "Azərbaycan Respublikası regionla-

rının 2009-2013-cü illərdə inkişafı Dövlət Proqramı"nda da bir sıra sahələrlə yanaşı, təhsil infrastrukturunun müasirləşdirilməsi məsələsinə xüsusi yer ayırdı. [2. wikipedia.az]

Cənab Prezidentin ölkəyə rəhbərlik etdiyi illərdə rəqabət qabiliyyətli iqtisadi sistemin formalaşdırılması və davamlı inkişafın təmin edilməsi baxımından ölkənin müasir tələblərə cavab verən kadrlara ehtiyacını ödəmək üçün gənclərin xaricdə təhsil alması dövlət siyasətinin əsas prioritetlərindən olmuşdur. Gənclərin ölkə üçün zəruri ixtisaslar üzrə xaricdə təhsil almalarını və ölkənin inkişafının mühüm amilinə çevrilmələrini təmin etmək məqsədilə "2007-2015-ci illərdə Azərbaycan gənclərinin xarici ölkələrdə təhsili üzrə Dövlət Proqramı"nın təsdiq edilməsi barədə Sərəncam da imzalanmışdır. Uğurla həyata keçirilən Dövlət Proqramı və eləcə də digər təhsil formaları üzrə demək olar ki, Avropa ölkələrinin əksəriyyətində, ABŞ, Kanada, Rusiya, Türkiyə, Çin, Yaponiya, Cənubi Koreya və digər ölkələrdə minlərlə Azərbaycan vətəndaşı təhsil alır. Xarici ölkələrdəki gənclərimiz təhsil almaqla yanaşı, həm də Azərbaycan xalqının təmsilçisi, onun qədim mədəniyyətinin, adət və ənənələrinin təbliğatçılarıdır.

Azərbaycanın birinci vitse-prezidenti Mehriban xanım Əliyevanın təhsilə qayğısı danılmazdır. Heydər Əliyev Fondu Azərbaycanın təhsil sistemini təkmilləşdirmək və dünya təhsil sisteminə inteqrasiyasını təmin etmək üçün yüzlərlə məktəb, onlarla uşaq bağçası və ixtisaslaşdırılmış uşaq məktəbləri tikdirib, təmir etdirib, bu müəssisələr yüksək standartlar səviyyəsində təchiz olunub. Fondun təşəbbüsü ilə təkcə Azərbaycanda deyil, dünyanın bir neçə ölkəsində məktəblər yaradılıb. "Yeniləşən Azərbaycana – yeni məktəb" proqramı çərçivəsində istər daimi yaşayış yerlərinə malik uşaqlar, istərsə də qaçqın və məcburi köçkün ailələri, müxtəlif aztəminatlı sosial qruplar, habelə diaspor nümayəndələrinin övladları üçün inşa edilən və müasir avadanlıqla təchiz olunan məktəblər Fondun gördüyü əzəmətli işin yalnız bir hissəsidir. Bütün bunlar bir daha onu göstərir ki, təhsil sahəsinin inkişafı Azərbaycan dövləti üçün prioritet istiqamətlərdən biridir. ❖

Ədəbiyyat:

1. Bayramova Rəxşəndə. Azərbaycanın Quba bölgəsi tarixin dönüş mərhələsində (1917-1920-ci illər) Bakı, 2018, s.162-163-164
2. www. Wikipedia.az
3. "Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Ensiklopediyası". II cild, səh. 11-12
4. Azərbaycan tarixi. V cildə, V c., Bakı: "Elm", 2001, s.256
5. Solmaz Rüstəmovə-Tohidi. Quba. Aprel-May 1918-ci il. Müsəlman qırğınları sənədlərdə, Bakı, 2013, s.141-144
6. Əzizə Nəzərlinin "Azərbaycan Respublikasında xalq təhsili (1918-1920)" monoqrafiyasının materiallarından.
7. "Xalq qəzeti", 25.05.2016-cı il. Səh. 2-3

Резюме

Абуталиб Турабов

СОВРЕМЕННАЯ АЗЕРБАЙДЖАНСКАЯ НАУКА, ПРОДОЛЖЕНИЕ ОБРАЗОВАНИЯ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ДЕМОКРАТИЧЕСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Развитие системы образования в нашей стране, в целом, работа и шаги, принятые в этом направлении больше основывается на перспективах развития будущего. Это светлое будущее для образования в Азербайджане под названием «образование будущего».

Ключевые слова: АДР, школа, наука, развитие, Гейдар Алиев

Summary

Abutalib Turabov

Modern Azerbaijan science continuation of education in the Azerbaijan Democratic Republic

Development of an education system in our country, in general, work and steps taken in this direction and of this sphere is based more on the prospects of development of the future. This is the bright future for education in Azerbaijan under the name of the "educated future".

Keywords: ADR, school, science, development, Heydar Aliyev